

આઝાદી ની મશાલ - સંપાદક : મહેન્દ્ર મેઘાણી

Jignesh Adhyaru

<http://aksharnaad.com>

9/13/2010

મૂળ ખિસ્સાપોથી

આઝાદી કી મશાલ

સંપાદક : મહેન્દ્ર મેઘાણી

લોકમિલાપ ટ્રસ્ટ

આવૃત્તિ ૧ - ડિસેમ્બર ૨૦૦૭,

પુનર્મુદ્રણ - જાન્યુઆરી ૨૦૦૮, ફેબ્રુઆરી ૨૦૦૮ (બે વાર), કુલ નકલ ૭૦,૦૦૦

રૂ. ૩/-, ૧૦૦ નકલ - રૂ. ૨ લેખે, ૧૦૦૦ નકલ - રૂ. ૧ લેખે (+ સ્વાનગી ખર્ચ)

વિદેશમાં ૫૦ નકલના \$ ૧૦, (વિમાન ટપાલખર્ચ સાથે)

પ્રકાશક

ગોપાલ મેઘાણી, લોકમિલાપ ટ્રસ્ટ, પો. બો. ૨૩, સરદારનગર, ભાવનગર. ૩૬૪ ૦૦૧,

ફોન (૦૨૭૮) ૨૫૬ ૬૪૦૨

અક્ષરાંકન - શારદા મુદ્રણાલય, અમદાવાદ. ફોન - ૨૬૫૬ ૪૨૭૮

મુદ્રણ - ચંદ્રિકા પ્રિન્ટરી, અમદાવાદ. ફોન - ૨૫૬૨ ૦૫૭૮

<http://aksharnaad.com> << અંતરની અનુભૂતીનો અક્ષર ધ્વનિ

અ-ક્ષર નાદ

મનુભાઈ પંચોળીએ એક લેખમાં કહેલું કે, "રાજકારણનું પાયાનું જ્ઞાન સહુને મળે તેવા પ્રજાકીય પ્રૌઢ શિક્ષણની જરૂર છે." આ પ્રજાકીય પ્રૌઢ શિક્ષણ મારફત રાજકારણનું એટલેકે એના વિશાળ અર્થમાં સમાજજીવનનું પાયાનું જ્ઞાન લોકો સુધી પહોંચાડવાના એક નાના શા પ્રયત્ન રૂપે આ પુસ્તિકાનું પ્રકાશન થયું છે. આ જાતની બીજી અનેક નાની નાની સુંદર પુસ્તિકાઓ પણ લોકમિલાપ ટ્રસ્ટ, ભાવનગર દ્વારા બહાર પાડવામાં આવેલી છે. દરેક ખિસ્સાપોથીમાં ૩૨ પાનાં, દરેકની કિંમત રૂ. ૩ અને તેની ૧૦૦ નકલ ફક્ત રૂ. ૨ માં અને ૧૦૦૦ કે તેથી વધુ નકલ ફક્ત રૂ. ૧. માં મેળવી શકાય છે. આ પુસ્તિકાઓની નવ લાખથી વધુ નકલો વહેંચાઈ ચૂકી છે.

આ પુસ્તિકાઓ અક્ષરનાદ.કોમ વેબસાઈટ પર પ્રસિધ્ધ કરવાની પરવાનગી આપવા બદલ શ્રી મહેન્દ્રભાઈ મેઘાણીનો જેટલો આભાર માનીએ તેટલો ઓછો જ પડવાનો. આ પુસ્તિકાઓનો, તેમાંના સદવિચાર અને જીવનલક્ષી સાહિત્યનો પ્રચાર, પ્રસાર અને વાંચન તથા મનન થાય તેવી તેમની ઈચ્છા ઈન્ટરનેટના માધ્યમ દ્વારા પૂર્ણ કરવાની તક અમને મળી તે માટે અમે સદભાગી છીએ.

ઈન્ટરનેટ જેવા વિશાળ, સાર્વત્રિક અને અનેક ક્ષમતાઓ ધરાવતા માધ્યમ પર આ પુસ્તિકાઓ મૂકવાની શ્રી ગોપાલભાઈ પારેખ (વાપી) ની મહીનાઓથી સેવેલી ઈચ્છા અને અમને તેના માટે સત્તત પ્રોત્સાહન આપતા રહેવાની વૃત્તિ આનું મુખ્ય કારણ છે. આવી અનેક પુસ્તિકાઓ અક્ષરનાદ પર હવેથી સમયાંતરે મૂકવી છે. પ્રેરણાત્મક જીવનચરિત્રો, મનનીય કૃતિઓ અને જીવનલક્ષી સાહિત્યનું આ એક નવું સોપાન છે. આશા છે આ પ્રયત્નનો લાભ મહત્તમ વાંચક મિત્રો સુધી પહોંચશે.

- જીજ્ઞેશ અધ્યારૂ

સંપાદકનું નિવેદન

રાજા રામમોહનરય, સ્વામી વિવેકાનંદ, રવિન્દ્રનાથ ઠાકુર અને ગાંધીજી જેવાં કેટકેટલાં રત્નો ભારતમાતાની કૂખમાંથી એકસામટાં છેલ્લા દોઢેક સૈકામાં નીકળ્યાં ! એમણે અને એમના પુરોગામી ઋષિમુનિઓએ આપણી પ્રજાને લાડ લડાવેલાં છે, લોકોમાં ઊંચાં માનવમૂલ્યો માટે રુચિ ઊભી કરી છે.

એ યુગપુરુષોની વિદાય પછી આ મૂલ્યોનું જતન કરી તેને વિકસાવવાનું કામ બીજા અગણિત નાના કર્મવીરો કરતા રહે નહીં, તો તે મૂલ્યો ધૂળમાં રગદોળાઈ જઈ શકે. એક બાજુ પ્રજાસત્તાકની સ્થાપના થઈ રહી હતી ત્યારે બીજી તરફ ભારતની માનવતાને લજવે તેવા ગોઝારા બનાવો પણ બની રહ્યા હતા. તે પછીનાં સાઠેક વરસોમાં દેશ દુષ્ટ બળોની એવી રમણા અવરનવાર ચાલતી રહી છે.

આવા કાળમાં પ્રજાને પોતાનાં જીવનમૂલ્યોનું સ્મરણ કરાવનારાં કેટલાંક હૃદયસ્પર્શી અને વિચારપ્રેરક લખાણો એકત્ર કરીને આ પુસ્તિકામાં રજૂ કરેલાં છે. આશરે એક કરોડ જેટલાં ગુજરાતી કુટુંબોમાંથી ફક્ત દશમા ભાગ સુધી પણ એ પહોંચાડવી હોય તો એની દસ લાખ નકલ તો છપાવવી જ જોઈએ. તે કામ કરવાની હોંશ જેમને થાય તેમને નમ્ર વિનંતિ છે કે 'આઝાદીકી મશાલ' ની સેંકડો નકલ મંગાવીને પોતાની આસપાસના સમાજમાં તેનો ફેલાવો કરે; શેરીઓ ને સડકો પર, બજારોમાં ને બસસ્ટેન્ડ પર જાતે જઈને હાથોહાથ લોકોને આપે.

- મહેન્દ્ર મેઘાણી

1 ડિસેમ્બર, 2007 : કાકા કાલેલકર જયંતિ

આઝાદી કી મશાલ - જવાહરલાલ નેહરુ

હમને ઓર આપને ખ્વાબ દેખેં, હિન્દુસ્તાનકી આઝાદીકે ખ્વાબ. ઉન ખ્વાબોમેં ક્યા થા? વહ ખ્વાબ ખાલી યહ તો નહીં થા કિ અંગ્રેજ કૌમ યહાંસે ચલી જાએ ઓર હમ ફિર એક ગિરી હુઈ હાલતમેં રહેં.

જો સ્વપ્ન થા વહ યહ કિ હિન્દુસ્તાનમેં કરોડોં આદમિયોંકી હાલત અચ્છી હો, ઉનકી ગરીબી દૂર હો, ઉનકી બેકારી દૂર હો, ઉનહેં ખાના મિલે, રહનેકો ઘર મિલે, પહનનેકો કપડા મિલે, સબ બચ્ચોંકો પઢાઈ મિલે, ઓર હરેક શખ્સકો મૌકા મિલે કિ હિન્દુસ્તાનમેં વહ તરક્કી કર સકે, મુલ્કકી ખિદમત કરે, ઓર ઈસ તરહસે સારા મુલ્ક ઉઠે. થોડેસે આદમિયોંકે હુકૂમતકી ઊંચી કુરસી પર બેઠનેસે મુલ્ક નહીં ઉઠતે હેં. મુલ્ક ઉઠતે હેં જબ કરોડોં આદમી ખુશહાલ હોતે હેં ઓર તરક્કી કર સકતે હેં. હમને એસા સ્વપ્ન દેખા ઓર ઈસકી સાથ સોચા કિ જબ હિન્દુસ્તાન કે કરોડોં આદમિયોંકે લિએ દરવાજે ખુલેંગે, તો ઉનમેંસે લાખોં એસે ઊંચે દર્જે કે લોગ નિકલેંગે, જો કિ નામ હાસિલ કરેંગે ઓર દુનિયા પર અસર પેદા કરેંગે.

હમ લોગોંને એક જમાનેસે, જહાં તક હમમેં તાકત થી ઓર કુવ્વત થી, હિન્દુસ્તાનકી આઝાદીકી મશાલકો ઉઠાયા.

હમારે બુઝુર્ગોંને ઉસકો હમેં દિયા થા, હમને અપની તાકતકે મુતાબિક ઉસકો ઉઠાયા. લેકિન હમારા જમાના ભી અબ હલકે-હલકે ખત્મ હોતા હે ઓર ઉસ મશાલકો ઉઠાને ઓર જલાએ રખનેકા બોઝ આપકે ઉપર હોગા,

આપ જો હિન્દુસ્તાનકી ઓલાદ હેં, હિન્દુસ્તાનકે રહને વાલે હેં, ચાહે આપકા સૂબા યા પ્રાંત કુછ હો. યાદ રખિએ,

લોગ આતે હેં, જાતે હેં ઓર ગુજરતે હેં; લેકિન મુલ્ક ઓર કૌમેં અમર હોતી હેં. વે કભી ગુજરતી નહીં હેં જબ તક કિ

ઉનમેં જાન હે, જબ તક કિ હિમ્મત હે, ઈસલિએ ઈસ મશાલકો આપ કાયમ રખિએ, જલાએ રખિએ, ઓર અગર એક

હાથ કમજોરીસે હટતા હે તો હજાર હાથ ઉસકો ઉઠાકર જલાએ રખનેકો હર વક્ત હાજિર હોં.

અનિષ્ટનો આશ્રય - વજુભાઈ શાહ

કોમવાદને આપણે રાષ્ટ્રના હિતનો એવો તો કટૂટો શત્રુ માનેલો છો કે એની સાથે પ્રણાંતે પણ સમાધાન હોઈ શકે નહીં.

તેમ છતાં, કેરળ પ્રદેશને સામ્યવાદની પકડમાંથી છોડાવવા કોંગ્રેસ તથા પ્રજા-સમાજવાદી પક્ષ સાથે મળીને જંગ ખેલી

રદ્યા હતા ત્યારે તેમણે ત્યાંની મુસ્લિમ લીગ સાથે સમજૂતિ કરવાની ભૂલ કરી દીધી. પરિણામે, દેશના

જાહેરજીવનમાંથી લગભગ નામશેષ થઈ ગયેલી મુસ્લિમ લીગને ફરીથી જાણે જીવન મળી ગયું; અને દેશમાં મુસ્લિમ કોમવાદ ફરીને ઊભો કરવાના પ્રયાસ એણે આરંભી દીધા. એક અનિષ્ટને ટાળવા માટે બીજા અનિષ્ટનો આશ્રય લેવો એ કેટલું બધું ખોટું અને જોખમકારી છે, તે અંગેનું આ દુષ્ટદૃષ્ટાંત છે.

કોમવાદ જો ભયંકર હોય તો સર્વ સ્થળે અને સર્વ સંજોગોમાં એની સામે લડી લેવાનો રાષ્ટ્રવાદી બળોનો ધર્મ થાય છે. અમુક વિસ્તારમાં કોમવાદી લોકોની મોટી બહુમતી છે એટલે ત્યાં આપણે જીતી શકવાના નથી એમ સમજીને ત્યાં લડવાનું માંડી વાળવું, એ કોમવાદને માટે રસ્તો સરળ કરી આપવા જેવું થાય છે.”બધા મતદારો કોમવાદી છે, અને તેમને આપણે સમજાવીશું તોય તેઓ કોમવાદી મટવાના નથી,” એમ માનવું તે લોકો વિશે ને આપણી જાત વિશે અશ્રદ્ધા સેવવા જેવું છે.

એક પણ માણસનું મતપરિવર્તન ન થાય તો પણ લોકો પાસે જઈ ને તેમને રાષ્ટ્રવાદની ભૂમિકા પરથી સમજાવવાની કોશિશ કરવી, એ રાષ્ટ્રવાદી સંસ્થાઓનું પ્રથમ કર્તવ્ય છે. ચૂંટણીમાં વોટ મળે કે ન મળે પરંતુ કોમવાદને ખતમ કરવો જ છે, કોમવાદમાં ફસાયેલા લોકોને તેમાંથી બહાર કાઢવા જ છે, એવો સંકલ્પ પ્રતિકૂળ સંજોગોમાં તો ઊલટો વિશેષ દૃઢ થવો જોઈએ.

ઓસવાતો આત્મા - ઉમાશંકર જોશી

ગયાં સો વર્ષોમાં એકસાથે ભારતમાતાની કૂખમાંથી કેટલાં રત્નો નીકળ્યાં ! હિંદના કોઈ પણ એક ખૂણાના સંતજનના હૃદયમાં ઉર્મિ ઊછળે, અને સારા દેશના હૃદયના તાર ઝણઝણી ઊઠતા. આજે વ્યવહારનાં આટાઅટલાં સાધનો ખડકાયાં છે, રોજ વર્તમાનપત્રો બહાર પડે છે, તેમ છતાં એ વખતના જેવું એકતારપણું આપણે સાધી શક્યા છીએ કે કેમ એ વિચારવા સરખું છે.

દેશને ખૂણેખૂણે ફરીએ અને એક નિશ્વાસ નીકળી જાય છે: એ વિભૂતિઓ ક્યાં છે? આપણને પ્રેરણા આપે એવા પુરુષો ક્યાં છે? એવી સન્નારીઓ ક્યાં છે? પ્રજાઓને મહા-નરો જોઈએ છે. પ્રજાની વીરપૂજાની ભાવનાને જાગૃત કરી તેની કાર્યશીલતાને એક વધુ વળ આપવાનું પૂર્વજોના નામસંકીર્તનથી વધારે સુકર બને છે. પણ પ્રજામાં વીરપૂજાની ભાવના

કેળવવી જ હોય તો એ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે પૂર્વજોમાંથી ઉત્તમોત્તમનેજ વીરપૂજના અર્ધ અર્પવામાં આવે. જે પ્રજા સાચા પૂર્વજોને ઓળખી શકતી નથી, તે ક્રમે-ક્રમે પૂજ્ય પુરુષો પેદા કરવાની શક્તિ પણ ગુમાવી બેસે છે. પૂર્વજોમાંથી પ્રથમ કક્ષાનાઓને પડતા મૂકી ઊતરતી કક્ષાના ઠિંગુજીઓને જે પ્રજા પૂજે છે, તે પોતાના આદર્શોને પણ એ ધોરન પર લાવી મૂકે છે.

યુગો પછી પહેલી વાર પ્રજાસત્તાકનો મોભો પ્રાપ્ત કરનાર આપણા આ મહાન દેશમાં લોકશાહીને મજબૂત બનાવવામાં આપણા તરફથી ન જેવો ફાળો અપાયો છે. લોકશાહી તો એક વટવૃક્ષ જેવી છે. જેમ વડ ઊંચો જાય છે તેમ તેને નીચે પાછા વળવાનું સાંભરે છે, અને જમીન તરફ શાખાઓ ફેલાવી માટીમાં એ મૂળિયાં નાખે છે. લોકશાહી તો જ જીવી શકે, જો શાખાઓ મૂળિયાં જમાવે. પછી એ ગમે તેવા ઝંઝાવાતની સામે અડીખમ ઊભી શકે. વાવાઝોડાની સામે લોકશાહી પગભર રખી શકે એવી ઘણી ઘણી સંસ્થાઓ હોવી જોઈએ.

સવારે ઊઠ્યા અને રાતે સૂતા તે વચ્ચે દિવસભરમાં એક વાર પણ જેણે આખા દેશનો વિચાર કર્યો હોય, એવી વ્યક્તિઓ કેટલી હશે? સ્વતંત્રતા માટે લડતા હતા ત્યારે ગામડામાં બેઠેલો નાનો અમથો સેવક, ગ્રામસફાઈ કરતા કે રેંટિયો કાંતતાં, વાઈસરોયને ગાંધીજીએ લખેલા પત્રનો કે એવા કોઈ નિવેદનનો ખુમારી પૂર્વક વિચાર કરતો અને પોતાના હૃદયના તાર રાષ્ટ્રીય ધ્યેય સાથે સાંધતો. આજે એવું સંધાન જવલ્લે જ જોવા મળે છે. જાણે કે દરેક વ્યક્તિ, દરેક જૂથ પોતાનું ભરી લેવા માંગે છે; પછી આખા દેશનું ગમે તે થાઓ. કદાચ જે મૂળે આપણી રાષ્ટ્રીય કમજોરી હતી જ, તે લોકશાહી સ્વાતંત્ર્ય મળ્યા પછી વધુ વકરી છે.

આપણે સૌએ સચેત થઈને વિચારવા જેવો મોટો પ્રશ્ન હોય તો તે એ છે કે ભારતની લોકશાહીને થયું છે શું? કેમ કશું થતું નથી? કેમ આપણે આપણી જાતને ગરીબીમાંથી ઊંચે ઉઠાવી શકતા નથી? કેમ વધુ ને વધુ લોકો ગરીબીની રેખાની નીચે હડસેલાતા જાય છે? દેશનો અત્યારનો મહારોગ છે પ્રજાનું કાંઈ કામ થતું નથી તે. સત્તારખુ રાજરમનો કુલ શક્તિ અને સમયને ખાઈ જતી લાગે છે.

અત્યારની સરકારોનાં મંડાણ મહદ્અંશે ભ્રષ્ટાચાર ઉપર થયેલ હોય છે. જે સરકાર ભ્રષ્ટાચાર દ્વારા અસ્તિત્વમાં આવે છે, તે ભ્રષ્ટાચાર અને હિંસા દ્વારા ટકી રહે છે. સંઘરાખોરો અને નફાખોરો પાસેથી ભ્રષ્ટાચારી સરકાર જે બધા પૈસા મેલવે છે, તે છેવટે તો ચીજવસ્તુ ખરીદનારાઓ તરીકે (લોકોએ) જ કમ્મર વાંકી કરીને ચૂકવવાના રહે છે.

પામરતાનું પાપ - ગાંધીજી

દેશમં પક્ષો તો હંમેશાં રહેવાના જ. પણ આપણામાંથી જે વસ્તુ હું દૂર કરવા ઇચ્છું છું તેતો એ કે, આપણે એકબીજા પર ખોટા હેતુઓનું આરોપણ ન કરીએ. આપણને ઘેરી વળેલું પાપ એ આપણા મતભેદો નથી પણ આપણી પામરતા છે. શબ્દો ઉપર આપણે મારામારી કરીએ છીએ. ઘણી વાર પડછાયાને માટે આપણે લડીએ અને મૂળ વસ્તુ જ ખોઈ બેસીએ છીએ. ખરેખરી નડનારી વસ્તુ આપણા મતભેદો નથી, પણ તેની પાછળ રહેલી આપણી લઘુતા છે.

સરકારનું એ ગજું નથી. - વિનોબા

જો આપણને કંઈક એવો ખ્યાલ હોય કે અત્યારે જે લોકોના હાથમાં રાજવહીવટની સત્તા છે તેને બદલે તે આપણા હાથમાં આવે તો આપણે વધારે કામ કરી શકીએ, તો એ ખ્યાલ ભૂલભરેલો છે. ખુદ મારા હાથમાં સત્તા હોત તો હું પણ ઝાઝું કામ ન કરી શકત. એનું કારણ એ છે કે સરકાર કદી ક્રાંતિકારી હોતી નથી. સરકાર તો આમ જનતાનું પ્રતિબિંબ હોય છે. એને જ લોકશાહી કહે છે. લોકો બૂરી વસ્તુ પસંદ કરશે, તો, લોકશાહી સરકાર પણ બૂરી વસ્તુ પસંદ કરશે. વધુમતી સંખ્યને દાડૂ પીવો હશે, તો સરકાર દાડૂબંધી નહીં કરી શકે. કોઈ સરકાર કાયદાથી ન્યાતજત વગરનો સમાજ રચી શકશે ખરી કે? સરકાર જો ખરેખર પ્રજા-સત્તાક હોય, તો એમાં પ્રજાનું દર્શન થયા વિના કેમ રહે? એથી ઊલટી સ્થિતિ હશે તો એ સરકાર સારી હશે તોયે લોકશાહી સરકાર નહીં હોય.

આથી જે લોકો નવો સમાજ રચવા માગે છે તેમને રાજ્યસત્તાનું ક્ષેત્ર છોડીને કામ કરવું પડે છે અને તેવા કામમાંથી જ ક્રાંતિ કરવાને જરૂરી સત્તા એ લોકો મેળવે છે. બુદ્ધ ભગવાન સમાજમાં ક્રાંતિ કરાવવા માગતા હતા, એટલે તો એમને પોતાના હાથમાં હતું તે રાજ્ય પણ છોડવું પડેલું. રાજ્યસત્તા હાથમાં રાખીને તેઓ ક્રાંતિ ન કરાવી શકત - બહુ તો એક સારા રાજ થઈ ગયા હોત, પરંતુ ક્રાંતિકાર ન થયા હોત. અકબર ઘણો સારો રાજા હતો, પણ તે ક્રાંતિકારી નહોતો. બુદ્ધે

ક્રાંતિ કરી, ઈશુએ ક્રાંતિ કરી, ગાંધીજીએ ક્રાંતિ કરી; પરંતુ એ સૌએ ઉપાસન કરી નૈતિક શક્તિની. નૈતિક શક્તિ નિર્માણ કરવાનું સરકારનું ગજું હોતું નથી. તે તો એ શક્તિની પાછલ પાછળ ચાલે છે.

છે કોઈ વીરલો? - રાજમોહન ગાંધી

તમામ સંપત્તિ પેદા થાય છે માત્ર મહેનતમાંથી. આપણે બધા મહેનત ઓછી કરીએ, કામ ઓછું કરીએ અને છતાં રાષ્ટ્રનું ઉત્પાદન વધે, એટલે કે રાષ્ટ્રની સંપત્તિ વધે, તે તો અશક્ય છે. કરોડો ભારતવાસીઓને પદકારીને વધારે પરિશ્રમ કરવાની પ્રેરણા કઈ રીતે આપી શકાય? જાતે વધુ આપવાની અને બદલામાં ઓછું માગવાની ચાનક એ કરોડોને શી રીતે ચડાવી શકાય? એવો કોઈ માનવી છે ખરો, જે રાષ્ટ્રને સત્ય સંભળાવે? પોતાનો જ સ્વાર્થ, પોતાની જ ભીરુતા આપણા રાષ્ટ્રની કૂચને આડે આવે છે, એવું કહેનારો છે કોઈ વીરલો?

આદમખોર પ્રજા : હરામખોર નેતા - ગુણવંત શાહ

કડિયો કામચોરી કરે છે, બેલદાર કામચોરી કરે છે, પ્લમ્બર કામચોરી કરે છે, સુથાર-લુહાર-દરજી-મોચી-વાળંદ-ધોબી-મજૂર અને મહેતાજી કામચોરી કરે છે. કામચોરી, દિલચોરી અને દાણચોરીએ આપણા દેશને ફોલી ખાધો છે. આરામખોર પ્રજાને હરામખોર નેતાઓ જ મળે. પરીક્ષાકેન્દ્રોમાં કાપલીમાતાની બોલબાલા હોય છે. પરીક્ષાકેન્દ્રો પર એકઠી થતી કાપલીઓનું વજન કેટલું? આખા દેશને ડુબાડે તેટલું! ગામેગામ મળી આવતા આ સ્ફોટક પદાર્થને શોધી કાઢવાનું કામ પોલીસનું નથી, પ્રજાનું છે. આપણા વિનિપાત માટે આપણને પાકિસ્તાનની ગરજ નથી; આ કાપલીઓ જ પૂરતી છે.

આવા સમાજમાં સાધુતા પણ સહજ ન હોઈ શકે. જે કામ કરવા માટે માણસને પૂરતો પગાર મળતો હોય, એ કામ કરી આપતી વખતે કોઈની ઉપર ઉપકાર કરતો હોય એવી લાગણી અનુભવનારો માણસ કદી ખરા અર્થમાં ધાર્મિક ન હોઈ શકે. આપણે ત્યાં ધાર્મિકતા અને પ્રામાણિકતા વચ્ચે બહુ મેળ નથી હોતો.

દેશ સામેનો ખરો ખતરો દિલ્હીની બહાર નથી. જેટલાં વધારે ભાડાંભથ્થાં અને આડલાભો લઈ લઈને પૈસા એકઠા થાય તેટલો કરવામાં આપણા ઊજળા પ્રતિનિધિઓને કોઈ જ વાતની મર્યાદા નડતી નથી. એકાદ ચેરમેનપદું, એક

મોટરગાડી, એક ઓફિસ, ઉપકારો ઠાલવવાની વિપુલ સત્તા, પ્રવાસભથ્થું, સરકીટ હાઉસની સુવિધા, ટેન્ડર, ટ્રાન્સફર અને ટ્રાવેલ સાથે જોડાઈ ગયેલી ગળચટી ચશ્મપોશી એટલે આપણા ભ્રષ્ટ્ર રાજકારણીઓનો બ્રેકફાસ્ટ. નિયમિત હપ્તા મળે તે લંચ અને મોટી રકમનાં બંડલો એ જ ડિનર !

જૂનું માનસ અકબંધ - મનુભાઈ પંચોળી

ગાંધીજીએ 'હિંદ સ્વરાજ'માં કહ્યું છે કે "અંગ્રેજોએ હિંદુસ્તાન જીત્યું નથી, પણ આપણે તેમને સોંપી દીધું છે." ભારે માર્મિક અને કડવું લાગે તેવું , છતાં અંદરથી સાચું વાક્ય છે. તે દિવસે સાચું, તેટલું જ આજે પણ સાચું. અંગ્રેજો થોડા હતા, ને આપણે તો અસંખ્ય હતા. આ થોડાએ અસંખ્યને કેમ હરાવ્યા? આ થોડા અંગ્રેજોને લશ્કરના સિપાહીઓને વહીવટદારો કોણે પૂરા પાડ્યા? આપણે જ એમના સિપાહી થયા, એમના વહીવટદાર થયા. તેનો અર્થ એ કે આપણે જ એમને આપણો દેશ સોંપી દીધો

જમાનો બદલાતો ગયો, પણ આપણે ન બદલાયા. ન્યાતજતનાં તે જ કૂંડાળાં, તે જ ધાર્મિક રૂઢિઓ, તે જ પરલોક-પરાયણતા, આ લોક વિશે તે જ બેદરકારી. આ બધાં અપલક્ષણો સાથે આપને નવું બંધારણ ને નવી રાજ પદ્ધતિ લાવ્યા, પણ આપને તો જૂના ને જૂના જ રહ્યા. કોળી કોળી માટે, કણબી કણબી માટે, ગરાસદાર ગરાસદર માટે, ભણેલા-ખરી રીતે ભૂલેલા –ભણેલા માટે, આ નવો જ્ઞાતિવાદ, બધું જૂનું માનસ અકબંધ રહ્યું.

અંગ્રેજો ગયા, ગોરા સાહેબોને બદલે ઘઉંવર્ણી સાહેબો આવ્યા. તે આપણા મુનીમ છે, રાજ્ય આપણું છે તે આપણા લાભમાં ચાલે, એ જાતની જાગૃતિ નથી, જ્ઞાન કે અભ્યાસ નથી. રાજકારણનું પાયાનું જ્ઞાન સૌને મળે તેવા પ્રજાકીય પ્રૌઢ શિક્ષણની જરૂર છે. તે માટે આપણે જૂના વિચારો, જૂના આચારો, જૂની વર્ણવ્યવસ્થા, એવું કાંઈ કાંઈ બદલવું પડશે. નહીંતર એ જ મતદાનથી નબળાં તત્ત્વો સત્તા પર આવશે. અંગ્રેજોને આપણે જ આપણો દેશ સોંપી દીધેલો, તેમ આજે દેશ ન્યાતજતને આપણે સોંપી દીધો છે.

લોકશાહી તો એવું ઝાડ છે જેનો રસ પાંદડે પાંદડે, ડાળીએ ડાળીએ, મૂળિયામાં, થડમાં બધે ઊતરેલો હોય. પરંતુ આપણી લોકશાહી કેવલ રાજકીય લોકશાહી છે. સામાજિક લોકશાહી હજી જન્મી નથી. શું શેઠ અને ગુમાસ્તા વચ્ચે

લોકશાહી છે? અરે, પતિ-પત્ની વચ્ચે પણ ક્યાં લોકશાહી છે? ખાઈ-પીને પતિદેવ આરામથી ખાટ પાર બેસે, અને પત્ની ઠામ ઊટકવા બેસે ! આ રીતે મત્ર રાજકીય લોકશાહી હોય તે કેમ ટકી શકે?

તો કહાં ધોયેંગે? - દાદા ધર્માધિકારી

ક્યા વિદ્યાર્થીયોં મેં યહ શક્તિ હૈ કિ વિદ્યાર્થીયોં કી હી જ્યાદતી કે ખિલાફ વો આવાજ ઉઠા સકે? ક્યા મજદૂરોં મેં યહ શક્તિ હૈ કિ ખુદ મજદૂરોં કે અસત્યાચરણ કે ખિલાફ વે આવાજ ઉઠા સકે? ક્યા હમારે કાર્યકર્તાઓ મેં યહ શક્તિ હૈ કિ હમારે અપને જીવન મેં લોભ-મોહ હૈ ઉસકા ઉચ્ચારણ હમ કર સકે?

હમરે યહાં હમ સત્તાકી આકાંક્ષા કા નંગ નય દેખ રહે હૈ. ગ્રામપંચાયત મેં સત્તા ચાહિએ, કોંગ્રેસ કમિટી મેં સત્તા ચાહિએ, અંત મેં સર્વોદય મંડલ મેં ભી સત્તા ચાહિએ ! આપ યહ ન સમજેં કિ સિફ રાજાઓં મેં હી ગદ્દી કા ઝગડા હુઆ હૈ - શંકરાચાર્ય કી ગદ્દી કે લિએ ભી ઝગડે હુએ હૈ. સિફ દો મંત્રિયો મેં હી આપસ આપસ મેં ઝગડા હોતા હૈ, ઐસા નહીં; દો પૂજારિયોં મેં ભી હોતા હૈ.

ઈસ તરહ કે ઝગડે જબ રાજ્ય કા ક્ષેત્ર છોડ કર ધર્મ કે ક્ષેત્ર મેં પ્રવેશ કરતે હૈ, તબ કોઈ આશા નહીં રહતી હૈ. દૂસરી જગહ પાપ કરે, તો કાશીમેં ધો સકતે હૈ; લેકિન કાશી મેં પાપ કરે, તો કહાં ધોયેંગે?

પાયો - સુખલાલ સંઘવી

લોકતંત્રનો સાચો પાયો શો છે. તેમ જ એ પાયો આપણા લોકતંત્રમાં કેટલે અંશે છે, એ જાણવું જરૂરી છે. લોકતંત્રમાં કોઈ મહત્વનો આધાર હોય તો તે, પ્રત્યેક વ્યક્તિએ પોતાના સ્વાર્થને સમષ્ટિના કલ્યાણમાં જતા કરવા તેમજ પોતાની શક્તિઓને સમષ્ટિના હિતમાં વાપરવી તે છે.

આખા ઈતિહાસકાળ દરમિયાન દેખાતી દેશની ગુલામી મનોવૃત્તિના મૂળ કારણની જો આપણે શોધ કરીશું, તો એ જણાયા વિના નહીં રહે કે એકંદરે ભારતની પ્રજામાં સમષ્ટી હિતની સાચી સમજણને બદલે વૈયક્તિક સ્વાર્થની વૃત્તિ જ પ્રધાનપણું ભોગવતી રહી છે, અને તેણે જ બધો સર્વનાશ નોતર્યો છે. મૂડીવાદીઓની દ્રષ્ટિ, અમલદારોની સાચી જવાબદારી પ્રત્યે બેપરવાઈ, વ્યાપારીઓની વિદેશી વસ્તુઓના દલાલ બનવાની કુટેવ અને કેળવણીના ક્ષેત્રમાં કામ

કરતા તેમજ લોકમત કેળવવા પત્રો ચલાવતા વર્ગની માત્ર અંગત લાભની દૃષ્ટિએ થતી પ્રવૃત્તિ, એ બધું જ્યારે વિચારું છું, ત્યારે મારી સાદી સમજણને એમ ચોક્કસ લાગે છે કે લોકરાજ્ય સ્થપાયું છે, તેનું બંધારણ ઘડાયું છે, તેના ઉત્સવો ઊજવાય છે, પણ ખાટલે મોટી ખોટ(ખોડ) કે નક્કર પાયો જ નથી.

પ્રજા તેજસ્વી હોય તો - નાનાભાઈ ભટ્ટ

પ્લેટોનું પુસ્તક 'રિપબ્લિક' મેં વાંચ્યું, અને કોઈ રાજા જ્ઞાની હોય તો રાજાશાહી પણ સુંદર પરિણામ આપે એવી વિચારણા થોડો વખત મારા મનમાં રહી ગઈ. પણ રાજા આવો જ્ઞાની ન હોય તો? વળી જ્ઞાની રાજાના કુંવર પણ જ્ઞાની જ હશે, તેની શી ખાતરી? એટલે પછી, રાજવહીવટની લગામ વંશપરંપરામાં ઊતરે એ વ્યવસ્થાના મૂળમાં જ દોષ છે, એમ હું સમજ્યો. પણ આ સમજણની સાથે જ એક બીજો વિચાર પણ મારા મનમાં ઊગ્યો: રાજ્યતંત્ર ગમે તે પ્રકારનું હોય; તંત્રનું બાહ્ય ક્લેવર રાજાશાહી હોય, લોકશાહી હોય, સરમુખત્યારી હોય, કોમ્યુનિસ્ટ હોય - ગમે તે હોય; પણ પ્રજા પોતે જો તેજસ્વી હોય તો કોઈ પણ સરકારને પોતાના અંકુશમાં રાખી શકે છે. પ્રજામાં મોટા ભાગના લોકોમાં, જો આખરે ખુવાર પણ થઈ જવાની તાકાત હોય તો કોઈ પણ રાજ્યસત્તાનો ભાર નથી કે તે પ્રજાને પીડી શકે.

પરંતુ રાજતંત્ર લોકશાહી હોય તો પણ, જો પ્રજા નિર્માલ્ય હોય અને શાસકો સત્તાલોલુપ હોય તો, લોકશાહીના બહારના માળખાની અંદર પણ બીજી કોઈ 'શાહી' ઢંકાયેલી રહી શકે છે.

લોકો ભૂલ કરે જ નહીં? - ભૂપત વડોદરિયા

એક શહેરમાં કોઈ પોલીસ અધિકારીને પ્રામાણિક રીતે છતા સખ્તાઈથી કામ કરતો જોઈને તેની સામે દેખાવો અને બદલીનાં દબાણો થતાં આપણે જોયાં નથી? લોકોનાં દબાણોને જ આપણે છેવટની સત્તા ગણીશું, તો એવું નહીં બને કે લોકો સતત પ્રતિનિધિના માથા ઉપર જ બેસી રહે અને તેને એવાં કામો કરવનો હુકમ કર્યા કરે જે સમગ્ર રીતે રાજ્ય કે રાષ્ટ્રના હિતમાં ના પણ હોય? અમુક જિલ્લાના લોકો તેના ચૂંટાયેલા પ્રતિનિધિઓને એવું જ કહેશે કે, તમે આ જિલ્લામાં જ નર્મદાનાં પાણી આવે તેવો બંદોબસ્ત કરો અને નહિતર ખસી જાવ. આવું ના થઈ શકે તેમ પ્રતિનિધિ

કલેશે, તો ઉશ્કેરાયેલા લોકો તેને 'ભ્રષ્ટાચારી' કે ગમે તે લેબલ આપશે. રાજ્ય કંઈ ખોટું કરે જ નહીં, તે માન્યતા જુનવાણી અને જૂઠી છે; અને લોકશાહીમાં લોકો પણ કંઈ ભૂલ કરે જ નહીં તેવો ખ્યાલ પણ ખોટો છે.

ચૂંટણી-સુધારા અનિવાર્ય - કેશુભાઈ ભાવસાર

લોકશાહી માટે આજે જે જોખમો ઊભાં થયાં છે, તે માત્ર વેળાસર ચૂંટણી થઈ જાય, અને શાસક પક્ષને બદલે બીજો કોઈ પક્ષ ચૂંટાઈ આવે, તેથી ઓછાં થઈ જશે એમ માનવાનું નથી. કોમવાદને પ્રોત્સાહન, લાલચ આપીને પક્ષપલટાને ઉત્તેજન આપવું, મૂડીવાદીઓની પડખે રહી તેમનાં નાણાં પક્ષ માટે મેળવી ધોમ ખર્ચા કરીને ચૂંટણીઓ જીતવી, સત્તાનો દુરુપયોગ કરીને, ગેરકાયદેસર રીતે મત આપે તે ગામનાં જ વિકાસકાર્યો કરાવવાં વગેરે.

આજે દુનિયાના બધા લોકશાહી દેશોમાં ઉદ્યોગપતિઓ બધા પક્ષોને પોતાનાં નાણાંના જોરે રમાડે છે અને સૌને ખીસામાં રાખે છે. ભારતમાં પણ મહદ અંશે એમ બને છે. વળી બીજા દેશોમાં નાણાંના જોરે કેટલાક પક્ષો નાચ્યા કરે છે. સત્તા પર આવ્યા પછી આવા લોકો, એમના આશ્રયદાતા ઉદ્યોગપતિઓના કે અન્ય દેશોના ગુલામની જેમ વરતતા હોય છે. આમાંના ઘણાખરા દોષો ચૂંટણીપદ્ધતિને કારણે થતા હોય છે, તેથી તેને સુધારવાનું અનિવાર્ય ગણવું જોઈએ.

સોદાબાજી નહીં.... નહીં.... ને નહીં જ - પ્રભાકર ખમાર

ચૂંટણી વખતે રાજકીય પક્ષો ઉદ્યોગપતિઓ પાસેથી ચિક્કાર નાણાં પડાવે છે. અને ઉદ્યોગપતિઓ ચૂંટણીમાં આપેલાં નાણાંનું વળતર મેળવી લેતા જ હોય છે. ચૂંટણી પછી એ બોજ છેવટે તો પ્રજા ઉપર જ પડે છે. આજે આવી પરિસ્થિતિ પ્રવર્તે છે ત્યારે, ગાંધીયુગના નેતાઓની પ્રતિષ્ઠા કેવી ઊંચી હતી !

ચૂંટણીના ખર્ચ માટે કે લોકોપયોગી કામો માટે સરદાર વલ્લભભાઈ નાણાં ઉઘરાવતા ત્યારે પ્રજા ઉદાર હાથે એમની થેલી છલકાવી દેતી. તેમાં અંગત રીતે સરદારનો ભાવ, પ્રામાણિકતા અને પ્રતિષ્ઠા કામ કરતી હતી. તેઓ મૂડીવાદીઓને શરણે ગયા નહોતા કે એમના અહેસાન નીચે કદી આવ્યા નહોતા. અંગત સંબંધ રાખવા છતાં એમની શેહશરમમાં કદી ખેંચાયા નહોતા.

1935માં પ્રાંતિક ધારાસભાઓની ચૂંટણી વખતે રાજેન્દ્ર પ્રસાદે સરદારને ફરિયાદ કરી કે ચૂંટણી ફંડ માટે

જે.આર.ડી.તાતા કેટલીક સોદાબાજી કરવા માગે છે. સરદારે તાતને મળવા બોલાવ્યા. તાતાએ માગણી કરી કે, ઉમેદવારો નક્કી કરવાની સમિતિમાં મારો એક માણસ મૂકો તો નાણાં આપું. સરદારે એનો ઈનકાર કર્યો અને પૂછ્યું, “તમે તમારી કંપનીમાં અમારા કોઈ માણસને મેનેજમેંટ કમિટીમાં મૂકશો ખરા ?” તાતા એ સાંભળી, સહી કરેલો કોરો ચેક સરદારના હાથમાં મૂકી સસ્મિત વદને વિદાય થઈ ગયા.

એકવાર દાલમિયા શેઠના સેક્રેટરી ધર્મદેવ સરદારના સેક્રેટરી શાંતિલાલ હ. શાહને મળવા આવ્યા. તેમણે કહ્યું કે “દાલમિયા શેઠ ચૂંટણી ફંડ માટે બે લાખ રૂપિયા આપવા માગે છે. સરદાર એ સ્વીકારશે ખરા?” શાંતિભાઈએ સરદારને પૂછ્યું. સરદારે જવાબ આપ્યો “લઈશું.” બીજે દિવસે ધર્મદેવ ફરી આવ્યા અને શાંતિભાઈને કહ્યું કે દાલમિયા શેઠ ઈચ્છે છે કે સરદાર સાહેબ તેમને ત્યાં ચા પીવા આવે અને એ સમયે તેઓ આ રકમ તેમને સુપરત કરશે. શાંતિભાઈએ આ સંદેશો કહ્યો તેવા જ સરદાર તાડૂકી ઊઠ્યા: “જુઓ, શાંતિલાલ, એમને સ્પષ્ટ જણાવો કે ચેક મોકલવો હોય તો મોકલે, નહીં તો એમની મરજી. આ કામ માટે હું એમના ઘેર નહીં આવું.” શાંતિલાલે એ સંદેશો ધર્મદેવને આપ્યો અને સરદારનો સંદેશો સાંભળી દાલમિયા શેઠે બે લાખમાં પચીસ હજાર ઉમેરીને સવા બે લાખનો ચેક તરત જ સરદારને મોકલી આપ્યો. આ હતી સરદારની ખુમારી અને રાજકીય સૂઝ. એ સાથે હૃદયની ઋજુતા પણ જુઓ. પંદર દિવસ પછી સરદાર સામેથી કહેવરાવીને દલમિયાને ત્યાં ચા પીવા ગયા.

શેઠ વાલચંદ હીરાચંદ સરદારના મિત્ર હતા. ધંધાકીય અને સામાજિક બાબતોમાં સરદારની સલાહ પણ લેતા. 1934માં મહારાષ્ટ્રની ધારાસભાની ચૂંટણી હતી. સરદારે એક બેઠક માટે વી.એન. ગાડગીલ ઉપર પસંદગી ઉતારેલી. વાલચંદ શેઠને આ બેઠક ઉપર ઊભા રહેવું હતું. ગાડગીલ સરદારના વિશ્વાસુ સાથીદાર હતા. વાલચંદ શેઠને ધનિક વર્ગનો ટેકો હતો. આથી ઉદ્યોગપતિઓ વાલચંદ શેઠની વકીલાત કરવા સરદારને મળવા આવ્યા અને રજૂઆત કરે કે આ બેઠક જો વાલચંદ શેઠને અપાય તો ચૂંટણી ભંડોળમાં અમુક લાખ રૂપિયા આપવામાં આવશે. સરદારે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં એ સોદાબાજીનો ઈનકાર કર્યો. એટલું જ નહીં, જો વાલચંદ શેઠ એ બેઠક પર અન્ય પક્ષ તરફથી અથવા અપક્ષ ઊભા રહેશે તો પણ પરાજિત થશે એવી ચેતવણી પણ ઉચ્ચારી. અને ખરેખર એમ જ થયું. વાલચંદ શેઠ પરાજિત થયા. સરદારે બતાવી આપ્યું કે નાણાંના જોરે રાજકીય સોદાબાજીને એમના જીવનમાં સ્થાન નથી.

રાજકારણનું કંપનીકરણ - હેમંતકુમાર શાહ

ગ્રાહક સુરક્ષાની ચળવળના પ્રણેતા અમેરિકાના રાલ્ફ નાડરે કહ્યું છે કે, સરકાર આજે ઉદ્યોગધંધા ક્ષેત્રના એજન્ટ જેવી બની ગઈ છે. લોકો ભલે તેમના પ્રતિનિધિઓને સંસદમાં ચૂંટીને મોકલતા હોય, પણ અમેરિકામાં એક યા બીજા પક્ષની સરકાર તો કંપનીઓ કહે છે તે જ કરે છે.

શું આ પરિસ્થિતિ માત્ર અમેરિકાની છે? ના, આ પરિસ્થિતિ લગભગ બધા દેશોની છે. ભારતમાં આ કે તે ઉદ્યોગપતિ કે ઉદ્યોગગૃહ સરકાર પર પ્રભાવ પડતા રહ્યા છે. અનેક વખત પ્રસાર માધ્યમોમાં આવતા સમાચારો એમ સૂચવે છે કે રાજ્ય સરકારો અને કેન્દ્ર સરકાર આ કે તે કંપનીને ફાયદો કરી આપવા માટે નિયમો, કાનૂનો વગેરે ઘડે છે, બદલે છે અથવા રદ કરે છે. આ બાબત તો તમામ રાજકીય પક્ષને લાગુ પડે છે. દેશની અને દુનિયાના અર્થતંત્રની આ હકીકતો એમ દર્શાવે છે કે દુનિયામાં બધે જ સત્તાનું કેન્દ્રીકરણ તે થોડીક કંપનીઓ અને આ કંપનીઓના માલિકો એવા થોડાક લોકોના હાથમાં થઈ રહ્યું છે. આ લોકો જ રાજકીય નિર્ણયો પર પ્રભાવ પાડે છે. એટલે સત્તા ગમે તે રાજકીય પક્ષની આવે, તેનો કશો ફેર પડતો નથી.

ઉદારીકરણ, વૈશ્વિકીકરણ અને ખાનગીકરણ જે માહોલ ભારતમાં અને દુનિયાભરમાં ઊભો થયો છે, તેમાં તો આ પ્રક્રિયા વધારે વેગવાન બની છે. રાજકારણનું કંપનીકરણ વધારે પ્રમાણમાં થાય એવી શક્યતાઓ જ ઊભી થઈ રહી છે. આ પરિસ્થિતિ ખતરનાક છે. પરંતુ ટેકનોલોજી જ એવા પ્રકરની છે કે જેમાં જંગી રોકાણની જરૂર પડે. ઉત્પાદન માટે મોટા ઉદ્યોગો જ જોઈએ. પછી એ બધાંનું રક્ષણ કરવને માટે લશ્કર પણ જોઈએ અને લશ્કર હોય તો યુદ્ધો પણ થાય. આ એક જબરદસ્ત સાંકળ છે. આ સાંકળને ક્યાંથી તોડવી, કેવી રીતે તોડવી અને શાંતિની સાંકળનું સર્જન કેવી રીતે કરવું, તેની મથામણ કરવી જરૂરી છે.

‘બિયોન્ડ ધ બોટમ લાઈન’ નામના પુસ્તકમાં લેખક માર્કલ સ્મિથ કહે છે કે 1999માં દુનિયાની ત્રણ ધનવાન વ્યક્તિઓ પાસે એટલી સંપત્તિ હતી કે જેટલી દુનિયાના સૌથી ગરીબ 34 દેશોની આવક હતી ! બીજી તરફ, દુનિયાના 120 કરોડ લોકો એવા છે કે જેઓ માંડ માંડ પોતાનું અસ્તિત્વ ટકાવી શકે છે.

જે કંપનીઓ સમાજ પાસેથી આવક રળે છે, એમની સમાજ પ્રત્યે કોઈ જવાબદારી ખરી કે નહીં? કંપનીઓ બગીચા બનાવે છે, ફુવારા બનાવે છે, શાળાઓ, કૉલેજો અને યુનિવર્સિટીઓ ઊભી કરે છે અને પોતે સામાજિક સેવા કરી હોવાનો સંતોષ લે છે. પરંતુ આ જ કંપનીઓ પોતાના મજૂરોનું ભયંકર શોષણ કરે છે, તેઓ ગરીબીમાં સબડતા હોય તો સહેજે પરવા કરતી નથી અથવા ગ્રાહકોના હિત કે આરોગ્યની કે પર્યવરણના નુકશાનની ચિંતા કરતી નથી.

ગુજરાતીમાં કહેવત છે: 'એરણની ચોરી ને સોયનું દાન.' મોટા ભાગની કોર્પોરેટ સંખવતો આ પ્રકારની હોય છે અને એ કંપનીઓના માંધાતાઓ મહાન દાનેશ્વરી કહેવાતા હોય છે.

કંપનીઓની જવાબદારી માત્ર વસ્તુઓ અને સેવાઓ ઉત્પન્ન કરીને વેચવાની છે? કઈ રીતે તે ઉત્પન્ન થાય છે અને કેવી રીતે વેચાય છે અને વાપરનાર પર તથા સમગ્ર સમાજ પર તેની શું અસર થાય છે. એ વિચારવાની જવાબદારી કંપનીઓની નથી?

'કૂતરાની જલેબી પેટે' - રામભાઈ અમીન

ગુજરાત સરકાર તરફથી નવરાત્રી મહોત્સવ ઊજવવાઈ ગયો. આ ઉજવણી માટેનાં નાણાં રાજ્યની નવ મોટી કંપનીઓ પાસેથી ફાળાડપે એકત્ર કરવામાં આવ્યાં હતાં, એવા અખબારી હેવાલો છે.

મને એક વાત યાદ આવે છે કે એક શેઠજી એમના ચોપડામાં 'કૂતરાની જલેબી માટે' એમ લખીને પેઢીના ખર્ચ તરીકે બતાવતા. ઈન્કમેટેક્સ ખાતામાં જ્યારે આ ચોપડા રજૂ કર્યા ત્યારે ઓફિસરે પૂછ્યું:

"શેઠજી, આ કૂતરાની જલેબીનું ખર્ચ વારંવાર બતવ્યું છે તેનો શો અર્થ?" ત્યારે શેઠજી કહે," સાહેબ, તમારા જેવા સરકારી માણસો આવે અને એક યા બીજા બહાને નાણાંની મદદ માગે અને તે વખતે જે નાણાં આપીએ તેનું ખર્ચ અમે 'કૂતરાની જલેબી' તરીકે બતાવીએ છીએ." પેલા ઈન્કમેટેક્સ ઓફિસરે ખર્ચ માન્ય કર્યું.

હવે સવાલ થશે કે,

(1) શું નવરાત્રી મહોત્સવ ઊજવવાની રાજ્યની ફરજ ખરી?

(2) જો હોય તો રાજ્યના ખર્ચે કેમ નહીં?

(3) જો સરકાર આ રીતે નાણાં લે તો આ કંપનીઓ તેનો બદલો નહીં માગે?

(4) જો તેમના ઉદ્યોગો પ્રદૂષણ ફેલાવતા હશે અને પ્રદૂષણ બોર્ડ નોટિસ આપી હશે તો સરકારને એ નોટિસ પાછી ખેંચવી પડશે અથવા તેનો અમલ મોકૂફ રાખવો પડશે. શું આ બાબત રાજ્યનો યોગ્ય રીતે વહીવટ કરવામાં બાધા ઊભી નહીં કરે?

(5) આ કંપનીઓ તો મદદ કરવા હંમેશાં તૈયાર હોય છે. તેમની મદદ જો સંસદ-સભ્ય ચૂંટણી વખતે લે તે લાંચ લીધી એમ ગણતા હો, તો મુખ્યમંત્રી મદદ લે તો લાંચ લીધી કેમ ન ગણાય?

(6) આ રીતે નાણાં લીધા પછી સરકાર નિષ્પક્ષ રીતે વહીવટ કરી શકશે ખરી?

(7) આ કંપનીઓ તો ગમે તે રાજકારણીને મદદ કરવા તૈયાર હોય છે. જો રાજકારણી એવી મદદ લે તો પોતાનું કામ જાહેર હિતમાં કરી શકે ખરા?

(8) કેટલાક મંત્રીઓ એમની સત્તા તળેનાં સરકારી ઉદ્યોગોના ખર્ચે એમનાં રહેઠાણો તેમ જ ઑફિસની સજવટ કરાવતા હતા તેને પણ લાંચ ગણવામાં આવે છે. તો પછી, સરકાર પોતાની ઉજવાણીના ખર્ચ પેટે આ રીતે નાણાં મેળવે તે અનૈતિક ગણાય. કાલે ઊઠીને તેઓ નાણાં મેલવીને એ નાણાં પોતાની પાસે રાખે અને ખર્ચ રાજ્યના બજેટમાં બતાવે તો આપણે ક્યાંથી જાણી શકીએ?

"વડો પ્રધાન છું, છતાંય..." - અમૃત મોદી

"વાહ !આ સાડીઓ તો બહુ સરસ છે. શી કિંમત છે?"

"જી, આ આઠસોની છે, આ હજાર રૂપિયાની."

"ઓહો ! એ તો બહુ કિંમતી કહેવાય. એનાથી સસ્તી બતાવશો મને ?"

"તો આ જુઓ પાંચસોની અને આ ચારસોની છે."

"અરે ભાઈ, એ પણ કિંમતી ગણાય. કાંઈક ઓછી કિંમતની બતાવો, તો મારા જેવા ગરીબને પોસાય !"

“વાહ સરકાર - એવું શું બોલો છો? આપ તો અમારા વડાપ્રધાન છો - ગરીબ શાના? અને આ સાડીઓ તો આપને અમારે ભેટ આપવની છે.”

“ના, મારા ભાઈ, એ ભેટ હું ન લઈ શકું.”

“કેમ વળી? અમારા વડા પ્રધાનને કાંઈક ભેટ ધરવાનો અમને અધિકાર નથી?”

“હું ભલે વડોપ્રધાન હોઉં, પણ તેનો અર્થ એ નહીં કે જે ચીજ હું ખરીદી ન શકું તેમ હોઉં, તે ભેટ રૂપે લઉં. વડોપ્રધાન છું તે છતાંય હું છું તો ગરીબ જ. મારી હેસિયત પ્રમાણેની સાડીઓ જ હું ખરીદવા માગું છું. માટે ઓછી કિંમતવાળી સાડીઓ મને બતાવો.”

રેશમના કારખાનાવાળાની બધી વિનવણીઓ નકામી ગઈ. આખરે લાચાર થઈને એને સસ્તી સાડીઓ બતાવવી પડી. અને એમાંથી ગરીબ ભારતના વડા પ્રધાન લાલ બહાદુરજીએ પોતાના પરિવાર માટે જોઈતી સાડીઓ ખરીદ કરી.

“આ તો ખાડા બરાડવા લાગ્યા !” - ચીમનભાઈ અમીન

વડોદરાના કમાટીબાગમાં એક વાર મોતીભાઈ અમીન સાથે હું લટાર મારતો હતો. મેં પૂછ્યું, “હું મોતીભાઈ, આપણે સ્પષ્ટ સ્વતંત્ર થઈશું ખરા?”

મોતીભાઈએ જવાબ આપ્યો: “પે...લું ઝાડ સામે જેટલું સાફ દેખાય છે, તેટલું સ્વરાજ મારી નજર આગળ સ્પષ્ટ દેખાય છે. પણ સ્વરાજ આવશે ત્યારે આપણે તેને સરસ રીતે ઝીલી શકશું કે કેમ તે વિશે મને શંકા છે. સ્વરાજ માટે આપણે પ્રજાને કેળવવી પડશે, સમજદાર બનાવવી પડશે. નહીં તો પ્રજા એ સ્વરાજની વગોવણી કરશે.”

મોતીભાઈની એ વાતની ખાતરી મને બીજા એક પ્રસંગે થઈ. હું ગાડીમાં મુસફરી કરી રહ્યો હતો. બાજુમાં ત્રણ-ચાર ફક્કડ જુવાનો જોરજોરથી ચર્ચા કરતા હતા:

“આ સરકારથી તો હવે વાજ આવી ગયા છીએ. ઓહોહો, કંઈ કરવેરા નાખ્યા છે કંઈ કરવેરા !”

મારાથી રહેવાયું નહીં, એટલે મેં વચમાં પૂછ્યું: “ભાઈઓ! ક્યા કરવેરાથી તમે આટલા બધા અકળાવ છો?”

પેલા યુવાનોએ કહ્યું, “અરે ! આ ઈન્કમ-ટેક્સ ને સુપર-ટેક્સ ને કેથ ડ્યૂટી.... કાંઈ સુમાર નથી, સાહેબા!...”

મેં પૂછ્યું, “અલ્યાઓ ! તે તમારા ગામમાં કેટલા લોકો ઈન્કમ-ટેક્સ ભરે છે?”

એક ચબરાક યુવાન કહે, “અમારે ત્યાં તો કોઈ નથી ભરતા, પણ બીજાઓને તો ભરવો પડે છે ને!”

ફરી મેં પૂછ્યું, “તમારે ત્યાં સુપર ટેક્સ કેટલા લોકો ભરે છે?”

એ યુવાન બોલ્યો, “અમારે ત્યાં તો કોઈ નથી ભરતા, પણ બીજાને તો ભરવો પડે છે ને...”

વળી મેં પૂછ્યું, “તમારા ગામમાં લાખ રૂપિયાથી વધુ મિલકતવાળા કેટલા? એવા કેટલાકને કેથ ડ્યૂટી લાગુ પડી?”

જુવાન પાસે તો એનો એ જવાબ હતો: “અમારે ત્યાં તો કોઈ નથી ભરતા, પણ બીજાઓને તો ભરવો પડે ને...”

છેવટે મેં પૂછ્યું, “તો પછી તમારા ગામમાં ટેક્સ ક્યો લાગે છે?”

જુવાને કહ્યું, “અરે સાહેબ ! આ હાઉસટેક્સ તો ખરો કે ની?”

પછી મેં જ્યારે એમને પૂછ્યું કે ઘરવેરો કેટલો, તેની આવક ક્યાં અને કોને માટે વપરાય છે, તો યુવાનોને કશી ગમ નહોતી. એટલે મેં સમજાવ્યું કે ગ્રામપંચાયતના બધા કરવેરા જે-તે ગામનાં સાર્વજનિક કામોમાં જ વપરાય છે. અને આજે તો ગામની સોએ સો ટકા મહેસૂલ પણ ગામમાં જ વપરાય છે, ત્યારે તેઓ બોલી ઊઠ્યા “અમને તો આવી કશી ખબર નહોતી... અમે આ બધું નહોતા જાણતા !”

આખરે મેં એમને સમજાવ્યું કે, ‘ભલા માણસ, જો ખાડા પૂરવા હોય તો ક્યાંક ટેકરા ખોદવા પડે ને? પૈસાવાળા પર કરવેરા નાખીએ, તો જ ગરીબોના કલ્યાણનાં કામ થાય. અને ત્યારે ટેકરા બરાડા પડે તે તો સમજી શકાય; પણ અહીં તો, ‘લ્યા, ખાડા ઊઠીને તમે બરાડો છો !”

કૂવો અને હવાડો - કિશોરલાલા મશરૂવાળા

પ્રાચીન કાળથી અનેક પ્રકારનાં રાજકીય તંત્રો અને વાદોના અખતરા માનવસમાજ કરતો આવ્યો છે. આપણા પોતાના દેશ માટે પ્રજાકીય બહુમતશાહી બંધબેસતી થઈ શકે એવો આપણા દેશના બહુ મોટા ભાગના સુજ્ઞ પુરુષોનો મત છે.

પણ એ મૂળ પાયો સ્વીકાર્યા બાદ પણ મતાધિકાર, ચૂંટણીઓ, રાજકીય પક્ષો ઓછા ઝગડા અને ખુનામરકી કરાવનારા તથા મૂંઝવનારા નથી. એ બધી નબળાઈઓનું એકમાત્ર કારણ બતાવવું હોય તો શાસિત પ્રજાનું ચારિત્ર છે.

‘કૂવામાં હોય તેટલું હવાડામાં આવે’ એ કહેવત જાણીતી છે. ‘તેટલું’ ની સાથે ‘તેવું’ પણ ઉમેરી શકાય. એટલે કે ‘કૂવામાં હોય તેટલું ને તેવું હવાડામાં આવે.’ કૂવા કરતાં હવાડામાં ઓછું આવે, એમ બને છે જ. તેના કરતાં વધારે ન આવી શકે એ દેખીતું છે. વળી, કૂવાનું પાણી ચોખ્ખું હોય પણ હવાડામાં બગડે એમ બને: માટે કૂવા ઉપરાંત હવાડાની ચોખ્ખાઈ પર ધ્યાન આપવાની જરૂર રહે ખરી. પણ કૂવાનું દૂષિત હોય અને હવાડામાં ચોખ્ખું આવે એમ બને નહીં.

હવાડો એ શાસકવર્ગ છે. કૂવો એ સમસ્ત પ્રજા છે. ગમે તેવા કાયદાઓ અને બંધારણ ઘડો, સમસ્ત પ્રજાના ચારિત્ર કરતાં શાસકવર્ગનું ચારિત્ર ઘણું ઊંચું હોય એમ બનવાનું નહીં; અને પ્રજા પોતાના ચારિત્રથી જેટલા સુખસ્વાતાંત્ર્યને લાયક હોય તેથી વધુ સુખસ્વાતાંત્ર્ય ભોગવી શકશે નહીં. આથી, પ્રજાના હિતચિંતકોએ તેમજ પ્રજાએ પણ સમજવું જોઈએ કે સુખસ્વાતાંત્ર્યની પ્રાપ્તિ કેવળ રાજકીય બંધારણ અને કાયદાઓની સંભાળપૂર્વક રચના કે ઉદ્યોગો વગેરેની યોજનાઓ દ્વારા સિદ્ધ નથી થવાની, કેવળ શાસકવર્ગમાં થોડા સારા માણસો હોવાથીયે નથી થવાની, પણ સમસ્ત પ્રજાની ચારિત્રવૃદ્ધિ તથા શાસકવર્ગના ઘણા મોટા ભાગની ચારિત્રવૃદ્ધિ દ્વારા જ થશે. સારા કાયદાઓ અને યોજનાઓ મદદ કરી શકે, પણ તે કેવળ સાધનરૂપે; મૂળ કારણ બની શકે નહીં. જો પ્રજાને દુઃખી કરવા માટે તે જ પ્રજાના માણસોની જરૂર પડે એમ હોય તો દુષ્ટમાં દુષ્ટ વિજેતા બળવાન ચારિત્રવાળી પ્રજાને લાંબો વખત સુધી રંજાડી શકે નહીં. અને સુખી કરવા માટેયે તે જ પ્રજાના માણસોની જરૂર રહેતી હોય (અને તે તો હંમેશાં રહે જ) તો ધર્માત્મારાજા અને પ્રધાનમંડળ પણ ચારિત્રશૂન્ય પ્રજાને લાંબો વખત સુધી રાખી શકશે નહીં.

પણ આપણે તપાસીશું તો જણાશે કે આપણે ઊલટી શ્રદ્ધા પર કામ કરીએ છીએ. આપણે માનીએ છીએ કે સામાન્યવર્ગ બહુ ભારે ચારિત્રવાન ન હોય, પણ સારા પગારો વગેરે આપી શાસકવર્ગ માટે તેમાંથી આપણે સારા ચારિત્રવાન માણસો મેળવી શકીએ ખરા, અને તેમની મારફતે જનહિતની યોજનાઓ તથા કાયદાઓ ઘડી પ્રજાને સુખી કરી શકીએ. આ મેલા પાણીમાં થોડું ચોખ્ખું પાણી મેળવી બધું પાણી સારું કરી શકાય એના જેવી શ્રદ્ધા છે.

આમ બની તો શક્તું નથી, પણ સર્વત્ર પ્રચલિત આ શ્રદ્ધાનું પરિણામ એ આવે છે કે શાસિતવર્ગ પોતાની બધી સુખસગવડો માટે રાજ્ય તરફ જ જુએ છે, ખામીઓ માટે તેનો જ વાંક કાઢે છે અને જુદા જુદા પક્ષોની ચળવળોના તથા તોફાન કરાવનારાઓના શિકાર બને છે. જાણે ચૂંટણીઓ અને સરઘસો, પરિષદો, સમિતિઓ, ભાષણો, હડતાલો અને રમખાણો જ પ્રજાકીય શાસનનાં અંગો હોય ! આટલું છતાં પ્રજાઓમાં વ્યવસ્થિત જીવન ચાલે છે તેનું કારણ રાજ્યના કાયદા કે વ્યવસ્થાશક્તિ નથી, પણ આ બધી ધાંધલો છતાં પ્રજાના મધ્યમ વર્ગોમાં રહેલી નૈસર્ગિક વ્યવસ્થાપ્રિયતા અને શાંતિપ્રિયતા છે.

<http://aksharnaad.com> પર અન્ય પુસ્તકો (ક્લિક કરીને ડાઉનલોડ કરી શકાય છે.)

[એબ્રહામ લિંકન - મણિભાઈ દેસાઈ](#)

[મારી અભિનવ દીક્ષા - કાશીબહેન મહેતા](#)

[શિવસૂત્ર પૂર્વભૂમિકા - મહેન્દ્ર નાયક](#)

[પરમ સખા મત્યુ - કાકા કાલેલકર](#)

[જ્ઞાનનો ઉદય - મહેન્દ્ર નાયક](#)

[મારું વિલ અને વારસો - પં શ્રીરામ શર્મા આચાર્ય](#)

[મારી જીવનયાત્રા - બબલભાઈ મહેતા](#)